

DAVLAT XARIDLARIDA TENDERLARNING AHAMIYATI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Raxmonov Toyirjon Toshtemirovich,

O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Maqolada davlat xaridlaridan biri tendir xususida soʻz yuritilib, uning yirik tashkilot yoki davlat organi har qanday xaridni amalga oshirish zarurati tug'ilganda o'tkazadigan tanlovi ekanligi qayd etiladi. Tanlovda buyurtmachi tomonidan belgilangan shartlar va talablar asosida tovarlarni taqdim etishi, xizmatlar ko'rsatishi yoki ishlarni bajarishi mumkin bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar ishtirok etishi kerakligi mulohaza qilinadi.

Kalit soʻzlar: byudjet, electron platforma, davlat xaridlari, mijoz, tendir, adolatlilik, usul.

Kirish

Davlat xaridlari har qanday mamlakat iqtisodiyotida muhim o'rin tutadi. Ular davlat tomonidan turli tovarlar, xizmatlar va ishlarni sotib olish jarayonini o'z ichiga oladi va bu jarayon iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash hamda davlat mablag'larining maqsadli ishlatilishini nazorat qilish maqsadida amalga oshiriladi. Ushbu xaridlar davlat va xususiy sektor o'rtasida iqtisodiy hamkorlikni kuchaytiradi hamda davlatning ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tenderlar davlat xaridlarining asosiy usuli sifatida keng qo'llaniladi. Tender savdolari orqali davlat tashkilotlari va davlat ishtirokidagi kompaniyalar o'z ehtiyojlariga mos bo'lgan tovarlar va xizmatlarni shaffof va raqobatbardosh muhitda sotib olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon iqtisodiy jihatdan maqbul shartlarni ta'minlash, xarajatlarni kamaytirish va sifatli mahsulotlar yoki xizmatlarni xarid qilishni maqsad qilgan.

Tenderlarning davlat xaridlarida tutgan o'rni bir necha omillar bilan belgilanadi. Eng avvalo, tenderlar raqobatbardosh bozorni shakllantiradi va xarid jarayonini ochiq-oydin qiladi. Barcha potensial yetkazib beruvchilar tenderlarda qatnashish imkoniyatiga ega bo'lib, bu ularning shartnoma shartlari bilan raqobatlasha olishlarini ta'minlaydi. Shu orqali davlat organlari eng maqbul narxlarda eng sifatli mahsulotlarni xarid qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Davlat xaridlarining shaffof va samarali bo'lishi davlat resurslaridan oqilona foydalanishning kafolatidir. Bu nafaqat iqtisodiy samaradorlikka, balki jamoatchilik ishonchini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Tender savdolari orqali davlat buyurtmalari ochiq va adolatli tarzda amalga oshiriladi, bu esa davlat xaridlarida

korruptsiyaning oldini olish va davlatning iqtisodiy maqsadlarini amalga oshirishda katta yordam beradi.

Tender savdolari bir yoki ikki bosqichli bo'lishi mumkin. Bir bosqichli tenderlarda eng past narxdagi taklif tanlanadi, bu esa jarayonni tezlashtiradi va xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Ikki bosqichli tenderlar esa davlat buyurtmachilariga ijrochilar tomonidan taklif etilgan shartlarni yaxshiroq o'rganish va ularga mos ravishda qaror qabul qilish imkonini beradi. Shu orqali xarid qilinadigan tovar yoki xizmatning sifatiga va boshqa muhim omillarga katta e'tibor qaratiladi.

Shuningdek, davlat xaridlarining tender asosida amalga oshirilishi mamlakat iqtisodiyotining turli sohalarida innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi. Xususan, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun tenderlarda qatnashish imkoniyatining yaratilishi ushbu sektorning o'sishi va davlat iqtisodiyotiga qo'shilayotgan hissasini oshirishga xizmat qiladi. Tenderlarning shaffof va adolatli tashkil etilishi iqtisodiyotda raqobat muhitini yaxshilaydi va davlat mablag'laridan oqilona foydalanishni ta'minlaydi.

Davlat xaridlarida tenderlarning ahamiyatini to'liq anglash uchun ularning qanday tashkil etilishi, qanday turlarga bo'linishi va ularni takomillashtirish uchun qanday choralar ko'rish zarurligi haqida to'liq tushunchaga ega bo'lish lozim. Shu maqolada davlat xaridlarida tenderlarning ahamiyati va ulardan samarali foydalanish yo'llari batafsil yoritiladi, shuningdek, mavjud muammolarni hal etish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Tenderlarning ahamiyati

Davlat xaridlarida tenderlar iqtisodiy samaradorlikni oshirish va davlat mablag'larini oqilona sarflash uchun muhim vosita hisoblanadi. Tenderlarning amaliy ahamiyatini quyidagi jihatlar orqali tahlil qilish mumkin:

1. Xarid jarayonining ochiqligi va shaffofligi. Tenderlar orqali davlat xaridlarini shaffof va ochiq tarzda amalga oshirish imkoniyati yaratiladi. Tender jarayoni jamoatchilikka ochiq bo'lib, har qanday manfaatdor tomonlar o'z arizalarini topshirishi mumkin. Bu holat, ayniqsa, korruptsiyaning oldini olish va davlat xaridlarining adolatli amalga oshirilishini ta'minlash uchun juda muhimdir. Xarid jarayonining shaffofligi davlatga nisbatan jamoatchilik ishonchini oshiradi.

2. Samaradorlikni oshirish va tejash. Tenderlar davlat organlariga o'z ehtiyojlari uchun eng maqbul narx va sifatni tanlash imkoniyatini beradi. Tender jarayoni orqali eng arzon va eng maqbul shartlarni taklif qilgan yetkazib beruvchi bilan shartnoma tuzish imkoniyati yaratiladi. Bu orqali davlat mablag'larini tejashga erishiladi. Quyidagi jadvalda tenderlar orqali erishiladigan iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari berilgan:

Ahamiyat Aspekti	Tavsifi	Natijasi
Ochiqlik va shaffoflik	Tender jarayoni ochiq bo‘lib, barcha manfaatdor tomonlar ishtirok etishi mumkin.	Korrupsiyaning kamayishi, jamoatchilik ishonchi
Xarajatlarni kamaytirish	Eng arzon va sifatli mahsulot yoki xizmat tanlanadi.	Davlat mablag‘larini tejash
Raqobat muhitini yaratish	Davlat buyurtmalari uchun ko‘plab yetkazib beruvchilar raqobatlashadi.	Mahsulotlar va xizmatlar sifati oshadi
Malakali yetkazib beruvchilar tanlovi	Davlat buyurtmachilari eng malakali yetkazib beruvchilarni tanlash imkoniga ega bo‘ladi.	Yuqori sifatli tovar va xizmatlar ta’minlanadi

3. Raqobat muhitini yaratish. Tenderlar orqali davlat xaridlariga ko‘plab yetkazib beruvchilar jalb qilinadi, bu esa raqobat muhitini shakllantiradi. Raqobatbardosh bozor yaratish natijasida tovar va xizmatlarning sifati oshadi, narxlar esa pasayadi. Bu davlatning byudjet mablag‘laridan samarali foydalanishiga olib keladi.

4. Yuqori sifatli tovar va xizmatlarni ta’minlash. Tender jarayonida kompaniyalar faqat narx bo‘yicha emas, balki sifat bo‘yicha ham raqobatlashadilar. Buyurtmachilar eng maqbul narxda yuqori sifatli mahsulot va xizmatlarni tanlash imkoniga ega bo‘ladi. Bu davlat tashkilotlariga o‘z faoliyatlarini samarali tashkil etish va jamoatchilikka ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirishga yordam beradi.

5. Davlat mablag‘larining oqilona sarflanishi. Tenderlar orqali davlat byudjeti mablag‘larini eng samarali usulda sarflash ta’minlanadi. Xarid qilish jarayonining ochiq va adolatli bo‘lishi davlat mablag‘larining noto‘g‘ri ishlatilishini kamaytiradi hamda iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Tenderlarning davlat xaridlarida tutgan o‘rni va uning ahamiyati quyidagi jadvalda yoritilgan:

Tenderlarning ahamiyati	Sharh	Oqibatlari
Xarid jarayonining shaffofligi	Tenderlar davlat xaridlarini ochiq va shaffof tarzda amalga oshirish imkonini beradi.	Davlat mablag‘larining samarali ishlatilishi, korrupsiyaning oldini olish

Xarajatlarni kamaytirish	Tender orqali eng past narxdagi taklifni tanlash imkoniyati yaratiladi.	Davlat byudjet mablag‘lari tejash, samaradorlikni oshirish
Raqobat muhitini yaratish	Tenderlar raqobatli bozorni shakllantiradi va barcha manfaatdor tomonlarga imkon beradi.	Eng yaxshi sifatli mahsulot va xizmatlarni sotib olish
Malakali yetkazib beruvchilarni tanlash	Tender jarayoni eng malakali va tajribali yetkazib beruvchilarni tanlash imkonini beradi.	Yuqori sifat va xizmat ko‘rsatish, sifatli ishlovchi tizim
Sifat va innovatsiyalar	Raqobatli tender jarayoni yangi texnologiyalar va innovatsiyalarga imkoniyat yaratadi.	Innovatsion rivojlanish, mahsulotlar va xizmatlar sifati yaxshilanishi

Tenderlarning davlat xaridlaridagi ahamiyati ulkan bo‘lib, ular xarid jarayonining shaffofligini ta’minlash, davlat mablag‘laridan oqilona foydalanish va raqobat muhitini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tenderlar orqali davlat xaridlari nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki jamiyatda davlatga nisbatan ishonchni mustahkamlaydi. Shu sababli tender jarayonlarini takomillashtirish davlat moliyaviy boshqaruvining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Tenderlar davlat ishtirokidagi kompaniyalar va xususiy kompaniyalar tomonidan tashkil etiladi. Davlat buyurtmachilari maktablar, shifoxonalar, tadqiqot markazlari kabi davlat korxonalarini va byudjet tashkilotlaridir. Tenderlar ochiq, yopiq va ixtisoslashtirilgan shakllarda o‘tkazilishi mumkin bo‘lib, xarid turi va tenderning maqsadiga ko‘ra turli tartiblar qo‘llaniladi.

Tenderlarni amalga oshirishda ba’zi muammolar mavjud bo‘lib, ularni takomillashtirish davlat xaridlari samaradorligini oshirishga yordam beradi:

1. Jarayonning murakkabligi: Tender jarayonlari ba’zan juda murakkab va vaqt talab qiluvchi bo‘lib, bu kichik va o‘rta korxonalar uchun to‘siq bo‘lishi mumkin. Bu holatni yengillashtirish uchun elektron tender tizimlaridan keng foydalanishni yo‘lga qo‘yish zarur. Bu nafaqat jarayonni soddalashtiradi, balki unga ko‘proq kompaniyalarni jalb etish imkoniyatini ham oshiradi.

2. Korrupsiyaga qarshi kurash: Tender jarayonida korrupsiyaviy holatlarning oldini olish uchun shaffoflikni oshirish muhim ahamiyatga ega. Bu maqsadda barcha tender savdolari elektron shaklda amalga oshirilishi talab etiladi, bu esa korrupsiyaga qarshi kurashda muhim qadamdir.

3. Tender shartlarini takomillashtirish: Tender shartlari barcha ishtirokchilar uchun bir xil bo'lishi kerak. Bundan tashqari, xarid qilinadigan mahsulot yoki xizmatlarning sifatini nazorat qilish tizimini takomillashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Shu orqali davlat buyurtmachilari o'zlariga kerakli sifatdagi mahsulotni sotib olish imkoniyatini kengaytirishlari mumkin bo'ladi.

Xulosa

Davlat xaridlarida tenderlarning ahamiyati ulkan bo'lib, ular orqali xarid jarayonining shaffofligi, samaradorligi va raqobat muhitini shakllantirish ta'minlanadi. Tenderlar davlatning iqtisodiy faoliyatini rivojlantirishda va davlat mablag'laridan samarali foydalanishda muhim rol o'ynaydi. Ularning samaradorligini oshirish uchun esa elektron tender tizimlarini kengaytirish, korrupsiyaga qarshi kurash choralari ko'rish va tender shartlarini takomillashtirish zarur.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Davlat xaridlari to'g'risida"gi O'RQ-684-son qonuni, 22.04.2021
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining "Byudjet jarayonining ochiqligini ta'minlash maqsadida rasmiy veb-saytlarda ma'lumotlarni joylashtirish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi Adliya vazirligi tomonidan 3299-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan buyrug'i, 07.05.2021
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi, 29.12.2020
4. O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan 2021 yil davomida amalga oshirilgan ishlar yuzasidan brifing, 26.01.2022
5. Davlat xaridlarini amalga oshirishda yo'l qo'yilgan qonunbuzilishi holatlari yuzasidan axborot <https://anticorruption.uz/uzc/item/2022/11/24/davlat-xaridlarini-amalga-oshtirishdayol-qoyilgan-qonunbuzilishi-holatlari-yuzasidan>
6. Авдюшкина Т.В. Цели и назначение внутреннего аудита механизма государственных закупок. Вестник Московского университета имени С.Ю.Витте. Серия 1. Экономика и управление №4 (27)э 2018.
7. Винокурцева Е.А. Опыт зарубежных стран в осуществлении закупок товаров, работ, услуг: аналитический обзор / Экономика, управление, финансы. Материалы X Международной научной конференции. ООО «Издательство Молодой ученый», 2019 стр 9-17.